

Eduskunta
Sivistysvaliokunta

Lausunto hallituksen esityksestä laeiksi esittävän taiteen edistämisestä sekä opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain muuttamisesta

Pidämme esitystä sellaisenaan hyvänä, perusteellisena, lähtökohdiltaan terveenä ja uudistumista mahdollistavana ja toivomme lakien voimaantuloa esitetyllä tavalla.

Olisi suotavaa, että lakien sisältämä aito muutosvoima tulisi käytettyä rakenteellisiin muutoksiin ja toimintatapojen kehittämiseen eikä vain korona-epidemian aiheuttamien talousvaikeuksien korjaamiseen.

Mikäli, kuten todennäköistä on, rajoitukset jatkuvat keväällä 2021, teatterit ja muut esittävän taiteen muodot ajautuvat kestävämpään taloudelliseen asemaan. Esitämme harkittavaksi tukitoimenpiteitä, joilla turvataan esittävän taiteen toimintayksiköiden selviytyminen pitkittyvän epidemiatilanteen oloissa. Asialla on suuri merkitys myös sen kannalta, millaisessa tilanteessa esittävän taiteen toimijat ovat, kun puheena olevat lait tulevat voimaan.

Lausuntomme keskittyy ensisijaisesti lakiesityksen teatteria koskeviin kohtiin.

1 Luku
Yleiset säännökset
1 §

Opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää valtionosuutta esittävän taiteen toimintayksiköiden käyttökustannuksiin siten kuin opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetussa laissa (1705/2009) ja tässä laissa säädetään.

Esittävällä taiteella tarkoitetaan tässä laissa yleisölle suunnattua teatteri-, sirkus- ja tanssitaiteen, musiikin ja muuta tietyssä hetkessä tapahtuvaa elävää taiteellista esitystoimintaa.

2 §

Tämän lain tavoitteena on edistää:

- 1) korkeatasoista ja ammattimaista esittävää taidetta;
- 2) väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen;
- 3) hyvinvointia, yhteisöllisyyttä ja osallisuutta.

3 §

Esittävän taiteen toimintayksiköiden käyttökustannuksiin myönnettävän valtionosuuden tavoitteena on taiteellisista lähtökohdista edistää esittävän taiteen monimuotoisuutta ja kulttuurista moninaisuutta sekä esittävän taiteen palvelujen valtakunnallista ja alueellista saatavuutta ja saavutettavuutta eri väestöryhmille.

Suomalainen laitosteatteri on ainutlaatuinen maailmassa, mutta vaatii jatkuvaa päivittämistä, ja siihen esitys antaa eväät.

Pykälissä 2 ja 3 tavoitteeksi kirjattu taiteellisten lähtökohtien painotus on tervetullut, ja asettaa korkeat vaatimukset niin tekijöille kuin laadun korkeatasoisuutta valvoville elimille.

Joissain tapauksissa korkea taiteellinen laatu ja yleisön suosio kohtaavat, mutta näin ei aina tapahdu, mutta siihen pyritään.

Pelkin numeerisin mittarein on hyvää vaikea määritellä, joten asiantuntijoista koostuva arvioiva lautakunta yhdessä ministeriön kanssa on paras mahdollinen tapa määritellä mikä on sitä hyvää, jota halutaan tukea.

2 luku

Valtionosuuden myöntäminen

4 §

Edellytyksenä toimintayksikön hyväksymiselle valtionosuuteen oikeutetuksi on, että:

- 1) toimintayksikön toiminta on ammattimaista ja vakinaista ja se harjoittaa säännöllistä ja ympärivuotista esitystoimintaa;
 - 2) toimintayksikön toimintaa johtava henkilö on päätoiminen ja hänellä on tehtävään soveltuva koulutus, riittävä perehtyneisyys tehtäväalaaan ja käytännössä osoitettu johtamistaito;
 - 3) toimintayksikön taiteellista toimintaa johtaa henkilö, jolla on tehtävään soveltuva koulutus tai riittävä perehtyneisyys tehtäväalaaan;
 - 4) toimintayksiköllä on riittävä määrä muuta alan ammatillista henkilöstöä;
 - 5) toimintayksikön ylläpitäjänä on kunta tai kuntayhtymä taikka sellainen yksityinen yhteisö tai säätiö, jonka sääntömääräisiin tehtäviin kuuluu esittävän taiteen esitystoiminnan harjoittaminen tai esittävän taiteen toimintayksikön ylläpitäminen;
 - 6) toiminnalle on riittävät taloudelliset edellytykset;
 - 7) toiminnan tarkoituksena ei ole taloudellisen voiton tavoittelemineen;
 - 8) toimintayksiköllä on monivuotinen tavoitteita, toimintaa ja taloutta koskeva suunnitelma.
- Edellä 1 momentista poiketen toimintayksikkö voidaan hyväksyä valtionosuuteen oikeutetuksi, vaikka taiteellista toimintaa johtaa sama henkilö kuin toimintayksikön toimintaa.

5 §

Opetus- ja kulttuuriministeriö päättää hakemuksesta valtion talousarvion rajoissa esittävän taiteen toimintayksikön hyväksymisestä valtionosuuteen oikeutetuksi. Päättäessään hyväksymisestä valtionosuuteen oikeutetuksi ministeriö ottaa huomioon valtionosuuden tarpeellisuuden 3 §:ssä säädetyn tavoitteen kannalta.

Esittävän taiteen toimintayksikkö voidaan hyväksyä valtionosuuteen oikeutetuksi toistaiseksi tai kolmen vuoden määräajaksi. Toimintayksikkö voidaan hyväksyä valtionosuuteen oikeutetuksi toistaiseksi, jos toimintayksikön voidaan arvioida toiminnan laajuus ja toimintaedellytysten vakiintuneisuus huomioon ottaen todennäköisesti täyttävän 4 §:ssä säädetty edellytykset seuraavien kuuden varainhoitovuoden ajan.

Poiketen siitä, mitä 4 §:n 1 momentin 2 kohdassa säädetään, valtionosuuteen oikeutetuksi kolmen vuoden määräajaksi hyväksyttävän toimintayksikön toimintaa johtavan henkilön osalta edellytetään, että tällä on tehtävään soveltuva koulutus tai muuten hankittu pätevyys. Tällaista toimintayksikköä johtava henkilö voi olla myös sivutoiminen, jos toimintayksiköllä on vähintään yksi muu päätoiminen työntekijä.

Esitys korostaa pykälän neljä merkitystä, kun toimija otetaan mukaan lain piiriin tai poistetaan siitä. Pykälän neljä kohta kahdeksan edellyttää toimintaa ja tavoitteita avaavan suunnitelman olemassaoloa, joka on väistämättä myös taiteellinen ohjelma, jolloin arvioiva lautakunta joutuu myös ottamaan kantaa laadullisiin kysymyksiin yhdessä ministeriön asiantuntijoiden kanssa. Tämä taiteelliseen laatuun liittyvä keskustelu ja arviointi on mielestämme tärkeää.

Vaatimus rahoituskauden mittaisesta toimintasuunnitelmasta on hyvä, sen arvioinnissa on kuitenkin otettava huomioon tietty notkeus, jolla teatterin on voitava toimia, jotta muuttuviin tuotannollisiin tai yhteiskunnallisiin olosuhteisiin voidaan reagoida. Osa teoksista otetaan ohjelmistoon kolme-neljä vuotta ennen ensi-iltaa, osa on voitava päättää hyvinkin lyhyellä varoajalla. Kuuden vuoden toimintasuunnitelman luonne on silloin pikemminkin taiteellinen ja tuotannollinen strategia.

Teatterissa jokainen taiteellinen päätös on taloudellinen ja jokaisella taloudellisella päätöksellä on taiteellisia seurauksia.

Valtionosuuteen ovat lisäksi oikeutettuja Svenska Teatern ja Tampereen Työväen Teatteri –nimiset teatterit, jos ne täyttävät 4 §:ssä säädetty edellytykset. Edellytysten täyttymisestä päättää opetus- ja kulttuuriministeriö.

6 §

Vahvistaessaan opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 49 §:n 1 momentin mukaisesti esittävän taiteen toimintayksikön valtionosuuden perusteena käytettävän henkilötötyövuosien määrän

opetus- ja kulttuuriministeriö ottaa huomioon toimintayksikön toteutuneen henkilötövuosien määrän kolmen edellisen varainhoitovuoden aikana ja valtionosuuden tarpeellisuuden tämän lain 3 §:ssä säädetyn tavoitteen kannalta.

Opetus- ja kulttuuriministeriö voi päättää, että valtionosuus myönnetään osaan toimintayksikön valtionosuuden perusteena olevista henkilötövuosista korotetun valtionosuusprosentin mukaisesti, jos huomattava osa toimintayksikön toiminnasta on kiertue- tai vierailutoimintaa, lapsille, kielellisille vähemmistöille tai erityisryhmille kohdistuvaa esitystoimintaa taikka jos tähän on muu toimintayksikön toimintaan liittyvä erityinen kulttuuripoliittinen syy.

Svenska Teatern ja Tampereen Työväen Teatteri –nimisten teatterien valtionosuus myönnetään kokonaisuudessaan korotetun valtionosuusprosentin mukaisesti.

Henkilötövuosien määrän tarkastelu pitkällä aikavälillä on ainoa järkevä mahdollisuus: olisi kohtuutonta, jos toimijaa rankaistaisiin henkilötövuosien menettämisellä tilanteessa, jossa toimintaa on sopeutettu tilapäisesti kustannustehokkaammaksi esimerkiksi vähentämällä vierailevien taiteilijoiden käyttöä. Harkinnanvaraisuuden merkitys henkilötövuosia määriteltäessä matemaattisen mallin rinnalla ottaa huomioon nykyisenkaltaisen (koronarajoitukset ja niiden monet seuraukset) tilanteen vaikutukset.

Lastenteatterin, kiertuetoiminnan, monikielisuuden, saavutettavuuden ja soveltavan taiteen kriteerit on huomioitu, sen sijaan kansainväliseen toimintaan tähtäävän sinnikkään laadunjalostamisen arvoa esitys ei juurikaan tunnista. Emme pidä tätä haittana, sillä teatterin tulee itse asettaa tavoitteensa ja priorisoida toimensa. Tosin jos halutaan erityisesti kannustaa kansainväliseen toimintaan, tulisi sen näkyä vahvemmin. Kansainvälisyys mainitaan perusteluissa, joten oletamme sitä huomioitavan.

Vahvat kriteerit houkuttavat sopeuttamaan toimintaa toivotunlaiseksi, jolloin omaääniset ja uudet teatterit herkästi uhraavat ominaislaatujaan ollakseen rahoitukselle sopivia, ja riskinä on synnyttää kovin samankaltaisia toimijoita. Esityksen perusteluosio kuitenkin tunnistaa tämän ongelman.

Svenska Teaternin erityisasema rahoituksessa eräänlaisena ruotsinkielisenä kansallisteatterina on perusteltu.

Tampereen Työväen Teatterin (jatkossa TTT) erityisasema perustellaan perinteisen vahvan asemansa kautta.

TTT tekee taiteellisesti korkeatasoista yhteiskunnallista kansanteatteria. Koska kansa on moninainen, monimielinen ja nykyään myös monikielinen tulee tämän näkyä ohjelmiston luonteessa. Se tarkoittaa automaattisesti, että osa esityksistä huomioi myös niitä ihmisryhmiä, joiden määrä ei riitä täyttämään saleja.

Nuoren yleisön huomioiminen edellyttää lippujen hintojen pitämistä kohtuullisina, ja tuntuvien opiskelija-alennusten tarjoamista.

Yhteiskunnallisen teatterin uskottava tekeminen edellyttää myös sellaisia esityksiä, joiden sisältö tai muoto (joita teatterissa on mahdoton erottaa toisistaan) ei aina miellytä kaikkia.

Lain perusteluissa vahvasti esillä oleva taiteen vaikuttavuuden arviointi on TTT:n toiminnan lähtökohta: tutkia sitä, miten taide vaikuttaa yhteiskuntaan.

TTT:ssä yhteiskunnallisuus tarkoittaa ohjelmistovalintojen lisäksi äänen antamista uusille tekijöille, yhteistuotantomallien kehittämistä niin vapaan kentän kuin muiden laitosten kanssa, uuden kotimaisen draaman ja musiikkiteatterin aktiivista kehittämistä, residenssitoimintaa, jolla otetaan lomien aikaiset tilojen tyhjäkäynnit hyötykäyttöön, sekä aktiivista yhteistyötä teatterialan koulutuksen kanssa. Oman vahvan ensemblen, runsaan free-lance -kentän työllistämisen (josta on pidetty kiinni myös kuluvana kautena), yhteistuotantojen (myös kansainvälisten), ohjelmistoa täydentävien vierailujen ja uusia muotoja etsivän residenssitoiminnan parhaiden puolien

yhdistäminen on merkittävä osa sitä taiteellistuotannollista strategiaa, joka tähtää eräänlaisen eurooppalaisen malliteatterin kehittämiseen.

Katsomme että tämä linja istuu hyvin erityisasemaamme kansallisiinäyttämönä.

7 §

Opetus- ja kulttuuriministeriö vahvistaa kuuden vuoden välein esittävän taiteen toimintayksiköiden rahoitusta koskevan suunnitelman. Suunnitelma sisältää arvion valtionosuuteen oikeutettujen esittävän taiteen toimintayksiköiden valtionosuuden perusteeksi vahvistettavista henkilötövuosien määristä ja korotetun valtionosuusprosentin mukaisten henkilötövuosien määristä seuraavan kuuden varainhoitovuoden ajaksi. Niiden toimintayksiköiden osalta, jotka on hyväksytty valtionosuuteen oikeutetuiksi kolmen vuoden määräajaksi, suunnitelma vahvistetaan kuitenkin kolmen vuoden välein kolmen varainhoitovuoden ajaksi.

Suunnitelma on lähtökohtana esittävän taiteen toimintayksikön valtionosuuden perusteena olevaa henkilötövuosimäärää ja korotetun valtionosuusprosentin mukaista henkilötövuosimäärää vahvistettaessa, jollei valtion talousarviosta, toimintayksikön toteutuneen henkilötövuosimäärän olennaisesta alentumisesta, korotetun valtionosuusprosentin perusteena olevan toiminnan olennaisesta supistumisesta tai suunnitelman vahvistamisen jälkeen ilmenneestä olosuhteiden muutoksesta muuta johdu.

Määräaikaiset 3- ja 6-vuotiset rahoituskaudet tarjoavat aidon mahdollisuuden arvioida täyttyvätkö toiminnalliset ja laadulliset edellytykset.

Pyrkimys mahdollisimman vakaaseen ja ennakoitavaan rahoitukseen mahdollistaa pitkäjänteisen taloudellisen ja taiteellisen suunnittelun, ja lakiin kirjattu mahdollisuus sopeuttaa tätä suunnitelmaa antaa riittävät mahdollisuudet reagoida muuttuviin tilanteisiin henkilötövuosien määrää säätämällä suunnitelmasta poiketen.

Henkilötövuosien laskentatapa kannustaa käyttämään vierailevia taiteilijoita, mitä pidämme hyvänä, kunhan se ei houkuta palkkojen alasajoon teattereissa. (Vakinainen näyttelijä on kustannustehokas koska tekee vuodessa kolmesta neljään teosta palkkaansa vastaan, vieraileva näyttelijä tienaa saman summan kahdella roolilla. Teattereiden henkilökunnasta iso osa on varsin pienipalkkaista, jolloin keskipalkalla vierailukulut jakaen vierailijan painoarvo on suuri, kun henkilötövuosia lasketaan.)

8 §

Esittävän taiteen toimintayksikön hyväksymistä valtionosuuteen oikeutetuksi voi hakea opetus- ja kulttuuriministeriöltä kolmen vuoden välein opetus- ja kulttuuriministeriön ilmoittamana hakuajana. Opetus- ja kulttuuriministeriö arvioi kuuden vuoden välein, täyttääkö valtionosuuteen oikeutetuksi toistaiseksi hyväksytty esittävän taiteen toimintayksikkö edelleen 4 §:ssä ja 5 §:n 2 momentissa säädetty edellytykset. Valtionosuuteen oikeutetuksi toistaiseksi hyväksytyjen toimintayksiköiden ylläpitäjien tulee toimittaa opetus- ja kulttuuriministeriölle arviointia varten tarvittavat tiedot opetus- ja kulttuuriministeriön ilmoittamana määräajana.

Opetus- ja kulttuuriministeriö voi peruuttaa esittävän taiteen toimintayksikön hyväksymisen valtionosuuteen oikeutetuksi, jos toimintayksikkö ei enää täytä 4 §:ssä säädettyjä edellytyksiä. Jos valtionosuuteen oikeutetuksi toistaiseksi hyväksytty esittävän taiteen toimintayksikkö ei enää täytä 5 §:n 2 momentissa säädettyjä edellytyksiä, opetus- ja kulttuuriministeriö voi muuttaa toistaiseksi voimassa olevan hyväksymisen valtionosuuteen oikeutetuksi kolme vuotta voimassa olevaksi määräajaiseksi hyväksymiseksi.

Esitystä on kritisoitu siitä, että se ei riittävästi huomioi vapaan kentän tarpeita. Kritiikki on tarpeetonta, sillä lain piiriin pääsemisen ja siitä pois putoamisen mahdollisuutta on esityksessä aidosti lisätty.

Vapaan kentän työllistymisen este ei ole valtionosuuslaki, vaan teatterikohtaiset käytänteet mitä tulee vakinaisen taiteellisen henkilökunnan ja vierailijoiden käytön väliseen tasapainoon. Lakia on syytetty jäykäksi mutta jäykkyyden syy on pikemminkin teattereissa, niiden ohjelmistossa ja

sopimuskäytännöissä. Nämä käytännöt hitaasti mutta varmasti liukuvat kohti yhteistuotantoja, lisääntyviä vierailuja ja määräaikaishuoneita ja sen kautta kohti monimuotoisempaa työllistymistä. Esitysten määrä maassamme tuskin tulee jatkossa kovin paljon kasvamaan, mutta töiden jakautuminen tulee olemaan tasaisempaa. Ainoa mahdollisuus laajempaan työllistymiseen tulee kansainvälisen toiminnan ja soveltavan taiteen lisääntymisen kautta.

Haluamme silti korostaa, että vapaalle kentälle suunnattavan tuen määrän on oltava riittävä ja nopeasti uuteen reagoiva, ja ennen kaikkea onnistumisia palkitseva, sillä vapaa kenttä jatkuvasti haastaa laitoksia, tekee löytöjä ja uudistaa ilmaisua tavalla, josta hyötyvät kaikki. VOS-uudistuksen ja vapaan kentän tuen tulisi kehittyä käsi kädessä.

9 §

Taiteen edistämiskeskuksen yhteydessä toimii opetus- ja kulttuuriministeriön kolmeksi vuodeksi kerrallaan asettama esittävän taiteen valtionosuuslautakunta, jonka tehtävänä on antaa opetus- ja kulttuuriministeriölle asiantuntijalausuntoja hakemuksista esittävän taiteen toimintayksikön hyväksymisestä valtionosuuteen oikeutetuksi. Lautakunnan asettamisesta ja toiminnasta voidaan antaa tarkemmat säännökset opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella.

Lautakunnan suunniteltu toimikausi on sopivan mittainen.

Riippumattomien asiantuntijoiden löytäminen pienessä maassa, jossa jokainen teatterilainen tietää toisensa voi olla vaikeaa, joten perusteluissa mainitun lautakunnan kulttuurisen asiantuntemuksen korostaminen lienee ainoa mahdollisuus.

Teatteri tarvitsee menestyksiä, mieluiten sekä taiteellisessa että kaupallisessa mielessä, ja niiden tavoittelussa varmin keino pitkällä tähtäimellä on sijoittaminen laatuun. Mielestämme lakiesitys kannustaa siihen.

Uuden tekeminen on aina riski: vakaa perusrahoitus takaa mahdollisuuden hakea sitä mikä on uutta ja jonka toimivuudesta ei ole vielä varmuutta.

Lakiesityksen tavoitteet tunnistavat kehittymisen arvona, mutta jotta se käytännössä toteutuisi tulee laatua ja taiteellista tasoa, ja asetettujen tavoitteiden täyttymistä valvovien elinten olla aitoa toimivaltaa käyttäviä. Lakiesitys antaa tähän mahdollisuudet, jos niitä halutaan käyttää, mitä pidämme hyvänä.

Toivomme lakiesitykselle menestystä.